

સફળતા મેળવેલ દિવ્યાંગ માનવીઓની વાતો...

પળેપળ જીવી લો

(પ્રેરક દષ્ટાંતો)

- 'સાગર' રામોદિયા

‘સાગર’ રામોલિયાનાં પ્રકાશિત પુસ્તકો

(૧)	‘ખોડલગીત’ - માતાજીનાં ગીતોનો સંગ્રહ	- નવે. ૧૯૯૮
(૨)	‘દયાનંદગાથા’ - સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતીના જીવનનું અનુષ્ટુપ છંદમાં ૧૦૦૦ પંક્તિઓનું દીર્ઘકાવ્ય	- ડિસે. ૧૯૯૮
(૩)	‘મારી બલા’ - હઝલસંગ્રહ	- મે, ૨૦૦૨
(૪)	‘અંતાક્ષરી જોડકણાં’ - બાળજોડકણાં	- જૂન, ૨૦૦૪
(૫)	‘હરખાનો હલવો’ - બાળવાર્તાઓ	- નવે. ૨૦૦૪
(૬)	‘સરદારનું ગીત’ - ૨૭૦૦ પંક્તિઓનું, અનુષ્ટુપ છંદમાં, સરદાર પટેલના જીવનનું દીર્ઘકાવ્ય	- ઓક્ટો. ૨૦૦૬
(૭)	‘વિઘવા’ - ૧૯૦૦ પંક્તિઓનું, ગુજરાતી ગીતોના રાગમાં, સામાજિક દીર્ઘકાવ્ય	- ઓક્ટો. ૨૦૦૬
(૮)	‘કાબેલ કાબર’ - બાળવાર્તાઓ	- ૨૦૦૯, ૨૦૧૩
(૯)	‘અન્નબગાડ મહાપાપ’ - અન્ન વિષયક ચિંતન	- ૨૦૧૩, ૧૪, ૧૫
(૧૦)	‘જનરલ નોલેજ જોડકણાં’ - સા.જ્ઞાનનાં જોડકણાં	- ૨૦૧૩
(૧૧ થી ૨૧)	‘કુતૂહલ’ ભાગ ૧ થી ૧૧ (સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષાઓમાં ઉપયોગી દીર્ઘજવાબી પ્રશ્નો)	- ૨૦૧૩
(૨૨)	‘મા! મારે ઊડવું છે!’ - ઉત્સાહપ્રેરક ચિંતનવાર્તા	- ૨૦૧૩
(૨૩)	‘દિવ્યકાંત પટેલ : એક પ્રેરક વ્યક્તિત્વ’	- ૨૦૧૪
(૨૪)	‘સરદારના પ્રેરકપ્રસંગો’	- ૨૦૧૪, ૨૦૧૫
(૨૫)	‘ખમ્બીરવંતો પટેલપરિવાર’	- ૨૦૧૪
(૨૬)	‘ગઝલ-હઝલની જોડી’	- ૨૦૧૫
(૨૭)	‘દરિયો’ (૨૫૧ કંડિકાનું દીર્ઘ-મોનોઈમેજ)	- જાન્યુ., ૨૦૧૮
(૨૮)	‘અમે તો કારીગર’ (બાળગીતો)	- મે, ૨૦૧૯
(૨૯)	‘મારા ઠોઠ વિદ્યાર્થીઓ’	- સપ્ટે., ૨૦૨૦
(૩૦)	‘પળેપળ જીવી લો’ (પ્રેરક દષ્ટાંતો)	- જાન્યુ., ૨૦૨૧

વિશેષ : રામકથા અને ભાગવતકથાની જેમ સંગીતમય ત્રણ દિવસનું આયોજન થઈ શકે તેવી ‘શ્રી સરદાર વલ્લભકથા’ અને ‘શ્રી ખોડિયારકથા’

PALEPAL JIVI LO
(Motivational illustrations)
By 'Sagar' Ramolia

ISBN : 978-93-5426-855-7

(C) 'સાગર' રામોલિયા

પૃષ્ઠ સંખ્યા : ૪૮

પ્રથમ આવૃત્તિ : ૧ જાન્યુઆરી, ૨૦૨૧

મૂલ્ય : વિના મૂલ્યે

પ્રકાશક-મુદ્રક-આવરણ :

'સાગર' રામોલિયા

૧૧૦-એફ, ઓશવાળ-૩ સોસાયટી, શેરી નં. ૨,

એરફોર્સ-૨ રોડ, જામનગર-૩૬૧૦૦૬

મો. ૯૯૯૯૯૭૧૮૨૩

: અર્પણ :
સહધર્મચારિણી
રેખાને
અને
અહીં મેં ઉલ્લેખ કર્યો છે એવા
મુસીબતોને હરાવીને
આગળ વધેલા હીરલાઓને...

અનુક્રમણિકા

ક્રમ	નામ	પા.નં.
૧.	પ્રવેશ	૦૫
૨.	પરીક્ષિતનો પમરાટ	૦૯
૩.	દિનેશની દાતારી	૧૭
૪.	ચંદુની ચિત્રકારી	૨૩
૫.	સંદીપની સી.એ.ગીરી	૨૯
૬.	ઉર્મિલાનો ઉત્સાહ	૩૫
૭.	કમલની કારીગરી	૪૧
૮.	સમાપન	૪૭

પ્રવેશ

આપણને માનવરૂપી અમૂલ્ય જિંદગી મળી છે અને એ જિંદગીના તાર જોડાયેલા છે સમય સાથે. આ સમય તીરની જેમ સરસર કરતો વહી જાય છે. સમય ક્યારે આવ્યો અને ક્યારે ગયો એ જાણી શકાતું પણ નથી. એટલે આ જિંદગીને પણ સમય સાથે વહેતી રહેવા દેવી જોઈએ એવું મારું માનવું છે. જોડાયેલા તાર જ્યારે છૂટા પડી જાય છે, ત્યારે બધું વેરવિખેર થઈ જાય છે. તો આ જિંદગી અને સમયના જોડાયેલા તાર છૂટા પડી જાય તો શું થાય? આ કલ્પના જ ધુજારી લાવી દે છે. શરીર સૌનાં સરખાં નથી

હોતાં અને દરેક શરીરની શક્તિ પણ સરખી નથી હોતી. પરંતુ મને એવો વિચાર આવે છે કે, સર્જનહારે તો દરેક શરીરમાં સરખી શક્તિ જ આપી હશે, પરંતુ જે એનો ઉપયોગ વધારે કરી શકે, તે વધારે આગળ વધી જાય છે અને બાકીના તેની પાછળ દોડે છે.

હું શિક્ષક છું. ઘણી વખત હિંમત હારી ગયેલ બાળકોને હિંમત આપવા માટે અમુક દષ્ટાંતો આપવા પડતાં હોય છે. જેને લીધે ઘણાની સૂતેલી બુદ્ધિ જાગી ગયાના દાખલા પણ છે. પરંતુ સમય એવો આવ્યો કે, આવા દાખલાનો ઉપયોગ મારે મારા ઘરમાં જ કરવો પડ્યો.

આગળ મેં શરીરની વાત કરી. જેમ યંત્ર હોય, તો તેમાં ક્યારેક ખરાબી પણ આવી જાય, તેમ શરીર છે, તો તેમાં પણ ક્યારેક ખરાબી આવી જતી હોય છે. યંત્રમાં ખરાબી આવી જાય તો માણસ વિચારવા લાગે છે કે તેને કારીગર ઠીક કરી દેશે, પણ શરીરમાં આવી કોઈ તકલીફ આવી પડે ત્યારે માણસ તરત વિચારે છે કે, હવે મારું શું થશે? પણ જ્યાં સુધી જિંદગીમાં શ્વાસોની સંખ્યા હશે, ત્યાં સુધી શરીરની કોઈપણ ખરાબી દૂર થઈ શકે છે. તો પછી હિંમત હારવાની જરૂર જ ક્યાં છે? શરીરમાં બિમારી આવે

ત્યારે હિંમત જેટલી વધુ હશે, એટલી તે જલદી દૂર ભાગશે.

બે વર્ષ પહેલા મારી પત્નીને પગમાં પાક થયો. સામાન્ય સારવારથી લઈને આઈસીયુમાં દાખલ થવા સુધીની સારવાર થઈ. તોયે ઘડીકમાં મટતું નહોતું. પગે વારંવાર સોજો આવી જાય, પગ સતત ઊંચો રહે તે રીતે સૂવું, ઊભા ન રહી શકાય, નીચે બેસી ન શકાય વગેરે જેવી અનેક તકલીફોમાંથી પસાર થવું પડતું હતું. આવું એકાદ વર્ષ ચાલ્યું. ત્યારે માંડ હરવા-ફરવાનું ચાલુ થયું. હા, બેસવા બાબત તો હજીયે તકલીફ છે જ. પરંતુ આ જે સમયગાળો હતો તેમાં તેની માનસિક સ્થિતિ જાણે નબળી પડી ગઈ હતી. મનમાં તો જે વિચાર ચકાવો લેતા હશે તે લેતા જ હશે, પણ મુખેથી પણ આવું નીકળ્યા કરતું કે, “હું ક્યારે સાજી થઈશ? મારું શું થશે?”

આવા સમયે મારી પાસે સારવાર કરાવવાની સાથે હિંમત આપવા સિવાય તો શું હોઈ શકે? હું નથી દાકતર કે નથી કોઈ ત્રિકાળજ્ઞાની, કે જેથી કહી શકું કે, બસ, બે દિવસમાં સારું થઈ જશે! મન તો ક્યારેક મારું પણ મુંઝાઈ જતું, પણ મેં જોયેલા એવા કિસ્સા યાદ આવી જતાં કે ફરી એ મનમાં એક નવું જોમ આવી જતું.

હું તેને કહેતો, ‘જો રેખા! તારે તો જેમ યંત્રમાં ખામી આવે છે, એમ ટૂંક સમય માટેની ખામી આવી છે. યંત્રની ખામી દૂર કરવાથી જેમ યંત્ર ફરીથી ચાલતું થઈ જાય છે, તેમ શરીરની તકલીફ પણ દૂર થતાં શરીર ફરીથી હોય એવું બની જાય છે. થોડા સમયની તકલીફ માટે નિરાશ થવાની જરૂર નથી. ઘણા એવા પણ હોય છે, કે જેને જન્મથી જ તકલીફ હોય છે અને છતાંયે પોતાના શરીરની દિવ્યાંગતા (વિકલાંગતા) સાથે પણ સંસારમાં પોતાનું નામ રોશન કરી દે છે. જે મન મજબૂત હોય, એને પોતાની કોઈ દિવ્યાંગતા નડતી નથી. માટે ક્યારેય હિંમત હારવાની નહિ!’”

આવા સમયે નજરે નિહાળેલા ઘણા કિસ્સાઓ તરવરવા લાગતા અને હિંમતરૂપે તેનું વર્ણન થઈ જતું. જે અહીં રજૂ કરવાની ઈચ્છાને રોકી ન શક્યો અને આ નાનકડા પુસ્તકરૂપે સૌ સામે મૂકું છું.

- ‘સાગર’ રામોલિયા

પરીક્ષિતનો પમરાટ

એ, રેખા! જો તને આજે એક એવા માણસની વાત કહું છું, જે અનેક મુસીબતો વચ્ચે પણ સફળતાનાં શિખરો સર કરતો જાય છે અને એ મૂળ જામનગરનો જ છે.

તેનું નામ પરીક્ષિત. આ પરીક્ષિતના શરીર ઉપર જાણે કુદરત રૂઠેલી. કારણ કે, તેને જન્મથી 'Osteogenesis' નામની બરડ હાડકાંની બિમારી મળી અને તેને લીધે તેનું જીવન જાણે પથારીવશ બન્યું. શરીર નાનું લાગે અને માથું મોટું લાગે. જાતે ન બેસી શકે, કે જાતે ન ઊભો થઈ શકે. અરે! ત્યાં સુધી કે તેની કોઈ ક્રિયા જાતે

કરવા સક્ષમ નહિ.

આવા આ પરીક્ષિતનો પ્રવેશ અમારી શાળામાં થયો. તેને જોઈને અન્ય નાના વિદ્યાર્થીઓને થોડું અચરજ પણ થતું. હા, આ પરીક્ષિતને રોજ શાળાએ આવવાનું નહોતું. ઘરે રહીને શિક્ષણ મેળવવાની પરવાનગી હતી. પણ જ્યારે આવે ત્યારે તેની શાલિનતા, સૌને બોલાવવાની રીત, સૌને પ્રણામ કરવાની તેની ઢબ વગેરે સૌને આકર્ષવા લાગે. તેને લીધે અન્ય બાળકોમાં પણ એ પ્રિય બનવા લાગ્યો. ઘણી સ્પર્ધાઓમાં પણ ભાગ લીધો અને જીત્યો. તેનાથી થઈ શકે એવી કોઈ પ્રવૃત્તિ તે છોડતો નહિ. આ નાની ઉંમરે તેની એ હિંમતને જોઈને મોટા-મોટા માણસો પણ તેની સામે જોઈ રહેતા અને મોંમાંથી 'વાહ' નીકળ્યા વગર રહેતું નહિ.

અને હા, રેખા! હાડકાંની બિમારીને લીધે આ પરીક્ષિતના શરીરનો વિકાસ ધીમો રહ્યો, પરંતુ તેની બુદ્ધિ તેજ બનવા લાગી. ઘરે રહીને પણ તે ઘણું શીખી ગયો. કદાચ તેને નાની ઉંમરે પણ સફળતાનો કોઈ મંત્ર મળી ગયો હોય એમ તે પોતાની દિવ્યાંગતાને ભૂલીને આગળ વધવા લાગ્યો. પરીક્ષા આપવા આવે ત્યારે પણ સરસ રીતે જવાબ

આપે. તે નીચે તો બેસી શકે નહિ! એટલે તેની જે ચાર પૈડાંવાળી ખાસ ગાડી હતી તેમાં બેસીને જ પરીક્ષા આપે. તેની માતાએ આ પરીક્ષિતનું ધ્યાન સતત રાખવું જ પડતું.

માતાની વાત આવી છે તો થોડી વાત પરીક્ષિતની માતા વિજયાબેન વિશે પણ કરી દઉં. પરીક્ષિતની પ્રગતિમાં કદાચ તેમની હિસ્સેદારી પણ ખૂબ છે. વિજયાબેને પરીક્ષિતનું એટલું ધ્યાન રાખ્યું કે, કદાચ પરીક્ષિત પોતે પણ પોતાની દિવ્યાંગતા ભૂલી ગયો હશે. પરીક્ષિતની દરેક બાબતનું ધ્યાન રાખવું, તેને અભ્યાસ કરાવવો, તેને કોઈ વાતનું ઓછું ન આવવા દેવું વગેરે જેવી દરેક બાબતમાં કોઈ ક્યાશ ન રહેવા દીધી. વિજયાબેનની મહેનત અને પરીક્ષિતની ઘગશ - બંને મળીને પરીક્ષિતને સફળતાના રસ્તે આગળ વધારે છે.

વિજયાબેન પાસેથી જાણવા મળ્યું કે, પરીક્ષિત નાનપણથી જ પોતાના પિતાને પણ કહેતો કે, “પપ્પા! તમે ચિંતા ન કરતા. હું એકાઉન્ટ કરવાનું કામ કરીને તમને મદદરૂપ બનીશ.” આ કેવી સમજદારી હતી એ નાના બાળકની! સંપૂર્ણ શરીરવાળા બાળકો પણ આ ઉંમરે આવું કહી શકતા નથી. એટલું જ નહિ, કામ કરવામાંથી પણ

ભાગતા હોય છે. ત્યારે આ નાના પરીક્ષિતે તો આવી હિંમત બતાવી. પણ આવા જ સમયે કુદરતે જાણે આ પરિવારમાં બીજો આઘાત આપ્યો. પરીક્ષિતની ઉંમર દસ વર્ષની હતી ત્યારે જ તેના પિતાનું અવસાન થયું. પછી વિજયાબેન પરીક્ષિતને લઈને મુંબઈ પનવેલમાં રહેવા ગયાં. પણ આ આઘાતથી ન વિજયાબેન હિંમત હાર્યા, કે ન પરીક્ષિતની ઘગશ ઓછી થઈ. તેના મનમાં તો અવરોધો સામે જીતવાની ઘગશ હતી, અને એ ઘગશને જીતવા માટેનો પોતાનો સ્વભાવ બનાવી લીધો હતો.

અને હા, રેખા! માણસના મનમાં આશાવાદ હોવો જોઈએ. આશાવાદ એટલે વિશ્વાસ, અને આ વિશ્વાસથી માણસ ગમેતેવી મુશ્કેલ પરિસ્થિતિમાં પણ પોતાનો રસ્તો કાઢી શકે છે. પનવેલમાં જઈને પરીક્ષિતને પાંચમા ધોરણમાં પ્રવેશ અપાયો. ઘરે રહીને અભ્યાસ કરવાનો. આ રીતે સમય વીત્યો, ધોરણ દસની બોર્ડની પરીક્ષા આવી, પછી તેનું પરિણામ આવ્યું અને આ પરિણામે તો પરીક્ષિતની જિંદગીનાં અનેક દ્વાર ખોલી નાખ્યાં. દિવ્યાંગ બાળકોની શ્રેણીમાં ૮૦.૪૬ ટકા સાથે પાસ થઈને મહારાષ્ટ્રમાં પોતાનો ડંકો વગાડી દીધો. આ પરીક્ષા પણ

તેણે પથારીમાં સૂતાં-સૂતાં જ આપેલી. પછી તો અનેક ટી.વી. ચેનલોવાળા, અનેક અખબારોવાળા અને રાજકીય નેતાઓ પણ પરીક્ષિતને સરાહવા માટે ઘેર આવવા લાગ્યા. પરીક્ષિતની આ સફળતા તેને વધારે આગળ વધવા પ્રેરે છે. દસમું ધોરણ પાસ કર્યા પછી તે માતાને મદદરૂપ બનવા માટે અભ્યાસની સાથે-સાથે ઓનલાઈન માર્કેટીંગ થકી કમાણી કરવા લાગે છે. અલબત્ત, બધું પથારીમાં રહીને જ.

આવી રીતે તે આગળ વધે છે અને ધોરણ બારની બોર્ડની પરીક્ષામાં પણ ૭૫ ટકા ગુણ સાથે દિવ્યાંગ બાળકોની શ્રેણીમાં પ્રથમ રહ્યો. આગળ વધી પ્રથમ શ્રેણી સાથે એમ.એ.નો અભ્યાસ પણ પૂર્ણ કર્યો. આ રીતે પરીક્ષિત એક લડવૈયો બનીને પોતાની જિંદગીના અવરોધોને હરાવતો ગયો અને પોતાનું નામ રોશન કરતો ગયો.

આ પરીક્ષિતને હજી અટકવું ક્યાં છે? એ તો સતત આગળ વધવા ઈચ્છે છે. પોતાનું કામ પણ કરે છે, જિંદગીનો જંગ જીતે છે અને હિંમતનું એક ઉદાહરણ બનીને સમાજ સામે રહે છે. હવે તેને પીએચ.ડી. કરવાનું મન થયું છે અને તે માટે તે મુંબઈ યુનિવર્સિટીમાં 'અર્બન ડેવલપમેન્ટમાં માઈક્રો ઇકોનોમિક્સ' વિષય પર પીએચ.ડી. કરવાની

પ્રવેશપરીક્ષા પણ પાસ કરી ચૂક્યો છે.

હું, રેખા! પરીક્ષિતની આ સિદ્ધિ શું નાનીસૂની છે? જરાયે નહિ! તેની આ સિદ્ધિ દિવ્યાંગ બાળકોને તો ઠીક, શરીરનાં બધાં જ અંગો સારાં હોય એવાને પણ પ્રેરક બને છે. જો પોતાના શરીરની ખામીને ધ્યાનમાં રાખીને જ આ પરીક્ષિત જીવ્યો હોત, તો આ સિદ્ધિ મેળવી શક્યો હોત? તેનાં માતા-પિતાએ પરીક્ષિતને આગળ વધારવાનું બીડું ન ઝડપ્યું હોત, તો તે અહીં સુધી પહોંચી શક્યો હોત? પરીક્ષિતે પોતે માતાપિતાની મહેનતને ન સમજી હોત, તો તે અહીં સુધી પહોંચી શક્યો હોત? તેનામાં જ આગળ વધવાની ઈચ્છા ન હોત, તો તે અહીં સુધી પહોંચી શક્યો હોત? ના! કદી' જ નહિ! આ માટે તો જરૂર છે દૃઢ નિશ્ચયની અને લગનીની. એમ કહીએ તો પણ ચાલે કે, આગળ વધવા માટે તો ખાસ પ્રકારની તાલાવેલીની જરૂર છે! વૈજ્ઞાનિકોએ પોતાની શોધ માટે તાલાવેલી ન રાખી હોત, તો દુનિયા અત્યારે જે સુખ ભોગવે છે, તે મળ્યું હોત? પોતાની તકલીફને જે રોચા કરે છે, તે આવી સફળતા મેળવી શકતા નથી. આ પરીક્ષિતમાં પણ આગળ વધવાની તાલાવેલી હશેને! એટલે તો તે સતત પોતાની મંજિલ તરફ

આગળ વધતો રહો.

સમાજમાં ઘણા એવા બનાવો પણ બને છે કે બાળકની આવી અક્ષમતાનો લાભ લઈને માબાપ તેના નામે ભીખ માગવાનું કામ કરે છે. પણ અહીં તો જુદી જ વાત હતી. ભીખ માગવાનો વિચાર પણ નહોતો. પોતાના દિવ્યાંગ બાળકને સમાજ સામે સિદ્ધિ સાથે ઉન્નત મસ્તકે લાવવાની નેમ આ માતાપિતામાં હતી. પિતાનું અવસાન થયું, છતાંયે માતાએ એ નેમ છોડી નહિ અને આજે પરીક્ષિતને સિદ્ધિના શિખરે પહોંચાડી દીધો. આ રીતે માતાપિતાની મહેનત અને પરીક્ષિતની પોતાની સમજ અને હિંમત એક ઝળહળતું પરિણામ લાવે છે. હિંમત જ માણસને સિદ્ધિના શિખરે પહોંચાડે છે.

પરીક્ષિત જેવા મહેનતું માનવી પાસે દિવ્યાંગતા તો ક્યાંય દૂર રહે છે. તેને એની અસર પણ હોતી નથી. આગળ કહ્યું છે એમ આ પરીક્ષિતે માત્ર અભ્યાસમાં જ ધ્યાન નથી આપ્યું! ઘણી અન્ય પ્રવૃત્તિઓમાં પણ તે એટલો જ રસ દાખવે છે અને તેમાં ઈનામો પણ જીતે છે.

આમ જોઈએ તો પરીક્ષિત એક જીવતી-જાગતી એવી નવલકથાનું પાત્ર છે. જેમાં તે એક સાથે અનેક

કિરદાર નિભાવે છે. આ રીતે તે માનો લાડકવાયો પણ હોય છે, અને સમાજનો માર્ગદર્શક પણ હોય છે. તેને ક્યાંય પોતાની દિવ્યાંગતા નડતી નથી. બસ, એ તો સતત પોતાની સુગંધ ફેલાવ્યા કરે છે.

તો શું આપણા સ્વસ્થ શરીરમાં ક્યારેક કોઈ તકલીફ આવી જાય તો હિંમત હારી જવાની? જરાય નહિ હો! તકલીફ તો આવશે ને જશે. હિંમત સાથે આગળ વધશું તો ક્યારેય મુશ્કેલ નહિ લાગે! અરે! મુશ્કેલી તો દૂર ભાગવા લાગશે!

★ ★ ★

દિનેશની દાતારી

એ, રેખા! એક વખત હું રીક્ષાની વાટ જોઈને ઊભો હતો. ત્યારે શું થયું, તને ખબર છે? એક રીક્ષા મારી પાસે આવીને ઊભી રહી. રીક્ષાવાળાએ મને પૂછ્યું, “ચાલો, ક્યાં જવું છે?” હું બોલવા જતો હતો ત્યાં ઓચિંતા મારું ધ્યાન તેના પગની સામે ગયું. હું તો અચંબામાં પડી ગયો. કારણ કે, એ રીક્ષાવાળાને બેય પગ હતા જ નહિ! પલાંઠી વાળીને બેઠો નથી એ ખાતરી પણ કરી લીધી.

હું તેની સામે જોવા લાગ્યો. તે સમજી ગયો હશે. તે બોલ્યો, “અરે! ચિંતા ન કરો! રીક્ષા બરાબર જ ચલાવું છું.”

મેં પૂછ્યું, “ભાડું કેટલું થશે?”

તે કહે, “કંઈ નહિ!”

ફરી પૂછ્યું, “કેમ, ભાઈ! રીક્ષા હવાથી ચાલે છે? ખાવા માટે પેટ નથી?”

તે કહે, “અરે! રામોલિયા સાહેબ! તમે તો એવા ને એવા જ રહ્યા! ચિંતા ન કરો! ચોથો ફેરો મફત જ રાખું છું.”

મારું નામ લીધું એટલે મને ઝબકારો થયો. મને યાદ આવ્યું. મેં પૂછ્યું, “તારું નામ દિનેશ છે?”

તે ‘હા’ કહે છે અને મારો હાથ પકડીને રીક્ષામાં બેસાડી દે છે. રસ્તામાં મેં પૂછ્યું, “તારે પગ નથી તોય આવું જોખમી કામ કરશ?” તે કહે, “આમાં જોખમી શું છે? માણસ માટે કંઈ જોખમી હોતું જ નથી. એ તો જેને કામ ન કરવું હોય, એ જોખમનું બહાનું કાઢે છે. વળી જેનું મન નબળું હોય, એને બધે જોખમ જ દેખાય છે.”

જો રેખા! આ દિનેશ અમારી શાળામાં ભણતો ત્યારે પણ આવી હિંમતવાળો જ હતો. હું કોઈ કામ ચીંધું, તો પગવાળા ઊભા થાય એ પહેલા તો તે એ કામને પૂરું કરી નાખતો. હું તેને ઘણી વખત કહેતો, “તારે આવી ઉતાવળ

નહિ કરવાની! ક્યારેક કંઈ લાગી જાય તો વળી તકલીફ ઊભી થાય.” ત્યારે તે કહેતો, “સાહેબ! એવી તકલીફોનો ડર રાખીએ તો તો કદી’ કંઈ થાય જ નહિ! તમે જ તો હેલન કેલર વિશે ભણાવતી વખતે કહ્યું હતું કે, બાળવયે જ કોઈ બિમારીને લીધે તે બહેરી અને આંધળી બની ગઈ હતી, છતાંયે તે હિંમત હારી નહોતી. આગળ વધીને તેણે ખૂબ સામાજિક કાર્યો કર્યા, ઘણું લખ્યું અને દુનિયામાં તેને આજે માનથી યાદ કરાય છે. તો સાહેબ! મારે તો પગ જ નથી. બંને હાથ તો સલામત છે ને મજબૂત મન છે. પછી હિંમત શા માટે ન રાખી શકું? હું ક્યારેય મારા કુટુંબ ઉપર ભારે નથી પડ્યો. મારી આ દશા જોઈને તમારી જેમ બીજા લોકો પણ પહેલા તો મારી રીક્ષામાં બેસતા ડરે છે, પણ મારા અવાજમાં વિશ્વાસભર્યો રણકો જોઈને આનંદથી બેસી જાય છે.”

હા, રેખા! દિનેશ તો હજી બોલ્યે જતો હતો, પણ મેં તેને અટકાવ્યો અને પૂછ્યું, “પણ તારું ‘ચોથો ફેરો મફત’નું રહસ્ય મને સમજાયું નથી. એ વળી શી વાત છે? કે પછી તું મારી પાસે ભણતો એટલે ભાડું લેવા નથી માગતો?”

ફરી તે બોલવા લાગ્યો, “તમારું ભાડું તો હું ન જ લેત! પણ આ ફેરામાં એવું પણ નથી. હું દરેક ચોથા ફેરામાં

ભાડું લેતો જ નથી.”

મેં પૂછ્યું, “એવું કેમ? આવો નિયમ કેમ રાખ્યો છે?”

તે જવાબ આપે છે, “એક દિવસ સવારમાં હું ત્રણેક ફેરા કરીને રીક્ષાસ્ટેન્ડમાં રીક્ષા રાખીને બેઠો હતો. ત્યારે મારી જેમ પગ વગરનો એક માણસ ત્યાંથી નીકળતી રીક્ષામાં બેસવા માટે રીક્ષાને રોકતો હતો. પરંતુ તેની પાસે પૈસા નથી એવું જાણીને કોઈ રીક્ષાવાળો તેને બેસાડતો નહોતો. થોડીવાર મેં આ જોયું. પછી મનમાં નક્કી કર્યું કે આજના દિવસનો આ ચોથો ફેરો થશે અને તે આ માણસને મફતમાં મૂકી આવું. પછી પણ દર ત્રણ ફેરા કરીને ચોથો ફેરો મફત જ કરીશ! હું એ માણસને તેને જ્યાં જવું હતું ત્યાં મૂકી આવ્યો. આખા રસ્તે તેના મોંએથી એક જ વાક્ય નીકળ્યા કરતું હતું, ‘ભગવાન તારું ભલું કરશે!’ અને મને ક્યારેય કોઈ વાંધો આવ્યો પણ નથી.”

મારા મનમાં થયું કે આમાં તો કોઈ જાણકાર ગેરફાયદો પણ ઉઠાવી શકે. એટલે મેં દિનેશને કહ્યું, “આ રીતે તો ક્યારેક તારા આ નિયમનો કોઈ ગેરફાયદો પણ ઉઠાવી શકે. જેને તારા આ નિયમની જાણ હોય તે થોડીવાર

વાટ જોઈને તને નુકશાની પણ કરાવી શકે.”

તે બોલ્યો, “જે એવી નુકશાનીથી ડરે એ આવા નિયમો પણ ન રાખી શકે! એક વખત મારે આવો બનાવ બન્યો જ હતો. એક ભાઈએ મારા આ ચોથા ફેરાની વાત જાણી લીધી હતી. તે રીક્ષાસ્ટેન્ડ પર વાટ જોઈને ઊભો રહ્યો. તે દિવસે હું ત્યાંથી ત્રણ વખત ગયો હતો તે પણ તે જાણી ચૂક્યો હતો. ત્રણ ફેરા પછી જ્યારે હું ત્યાં ઊભો રહ્યો, ત્યારે જ તે મારી પાસે આવીને કહે, ‘મારે જૂનાગઢ જવું છે.’ સાહેબ! ત્યારે હું તો જરાય અચકાયો નહિ. તેને રીક્ષામાં બેસવાનું કહીને રીક્ષાને દોડતી કરી દીધી. એ ભાઈને જૂનાગઢ ફેરવીને પાછો જામનગર લેતો આવ્યો. સાહેબ! જે નિયમ તે નિયમ. એમાં પછી બદલવાનું ન હોય!”

દિનેશની આ વાત મને ખૂબ પ્રભાવિત કરી ગઈ. તેની વાતોમાં આત્મવિશ્વાસ ઝળકતો હતો. તેના શબ્દે-શબ્દે નિયમની સુગંધ વહેતી હતી. એક શબ્દ પણ નિરાશાનો નહોતો, કે એક શબ્દ પણ તેની દિવ્યાંગતાને છતી કરે એવો નહોતો. હતો બસ, એક દૃઢ સંકલ્પ અને તેની ખુમારી. પરંતુ અહીં તેની ખુમારી કહેવાને બદલે દાતારી શબ્દ વધુ અનુકૂળ લાગશે. કારણ કે, તેને પણ ઘર છે,

પરિવાર છે. એક રીક્ષામાં આવક પણ કેટલી? છતાંયે દિવસમાં આવા કેટલા ફેરા મફતમાં કરતો હશે! શું ક્યારેય તેને રૂપિયાની જરૂરત ઊભી નહિ થતી હોય? થતી હશે તો પણ આવા દાતારી માણસને સગવડતા મળી જ જતી હશે.

અહીં એવું પણ વિચારવું રહ્યું કે, મોટો દાતા કોણ? બે પગ વગરનો આ દિવ્યાંગ દિનેશ કે નાણાંની છોળોમાં આળોટતા હોય અને તેમાંથી થોડુંઘણું દાન કરે એ ઘનિકો?

જૂની એક પંક્તિ છે ને કે, 'અડગ મનના માનવીને હિમાલય પણ નડતો નથી.' દિનેશ જેવા અડગ મનના માનવીને પોતાની દિવ્યાંગતા ક્યારેય નડતી નથી, તો પછી હું રેખા! નાનકડું દુઃખ આવી જાય તો આપણે શા માટે નિરાશ થવું? જેમ સમય તીરની જેમ વહે છે, તેમ દુઃખ પણ સમયની સાથે જતું રહે છે. દુઃખમાં હિંમત રાખવી એ જ સાચું સુખ છે.

★ ★ ★

ચંદુની ચિત્રકારી

એ, રેખા! આજે તને એક એવા માણસની વાત કરવી છે, કે જેને બંને હાથ નથી, છતાં ચિત્રકાર છે. તને વળી એમ થશે કે આ વળી શું ગાંડાવેળા આદર્યા છે? પણ આ વાત સાવ સાચી છે. એક દિવસ હું બહાર નીકળ્યો હતો ત્યારે ટાઉનહોલ પાસેથી પસાર થયો. ત્યાં ચિત્રપ્રદર્શનનું બેનર લગાવેલું જોયું. મને એમ થયું કે, અહીંથી નીકળ્યો છું, તો ચિત્રો ઉપર એક નજર નાખતો આવું. કંઈક નવું જોવા મળશે.

હું ટાઉનહોલમાં ગયો. એક પછી એક ચિત્રોનું

નિરીક્ષણ કરતો જતો હતો. ચિત્રો જોવાનો આનંદ હતો.

એક તરફ યુવક-યુવતીઓનું ટોળું એક યુવાનને ઘેરીને ઓટોગ્રાફ-ઓટોગ્રાફનો શોર કરતું હતું. મેં તે તરફ નજર કરી. મારી આંખો તો પહોળી જ રહી ગઈ. તેને કોણીથી ઉપરના બંને હાથ તો હતા જ નહિ! છતાંયે ઓટોગ્રાફ! ઓટોગ્રાફ તો ત્યાં રહે છે, મોટો અચંબો તો એ હતો કે આ ચિત્રોનો દોરનાર આ ચિત્રકાર હશે? પણ એ તો આરામથી પગેથી ઓટોગ્રાફ આપી રહ્યો હતો. તેની આ કળા જોઈને ખૂબ આશ્ચર્ય થયું. પણ મનમાં એ પણ વિચાર આવ્યો કે, જેને કંઈક કરવું જ છે, એને પોતાના શરીરની કોઈ ખામી રોકી શકતી નથી.

હું આવું વિચારતો હતો ત્યાં તેની નજર મારા ઉપર પડી. મેં ચિત્રો તરફ જોવા નજર દોડાવી ત્યાં તો મારા પગમાં આંચકો લાગ્યો. મેં જરા ગભરાટમાં પગ તરફ જોયું. તો આ શું? તે યુવાન મારા પગને પોતાના બંને અડધા હાથથી સ્પર્શ કરી રહ્યો હતો. તેની પાસે ઓટોગ્રાફ લેવાવાળા પણ આ દશ્યને આશ્ચર્યથી જોઈ રહ્યા હતા. તે આવું કેમ કરે છે એ મને તો સમજાયું પણ નહોતું. મેં તે યુવાનને ઊભો કર્યો.

મેં કહ્યું, “આ શું ભાઈ?”

તે કહે, “તમે તો છો મારી આ દુનિયાના સર્જક.”

મેં પૂછ્યું, “હું તો તને ઓળખતો પણ નથી. તો તું આવું કેમ કહે છે?”

તે બોલ્યો, “તમારા લીધે તો હું આટલું કામ કરી શક્યો છું અને આ માન મેળવી શક્યો છું.”

મેં કહ્યું, “મને ઉખાણાં બહુ ઓછાં ફાવે છે. એટલે એ રહેવા દે! વળી મેં તને આવું શીખવ્યું હોય એવું પણ મને યાદ આવતું નથી. મોટી વાત તો એ છે કે, મને આટલું ચિત્રકામ આવડતું પણ નથી. તો તને આવું શીખવવાવાળો હું કોણ?”

તેણે જવાબ આપ્યો, “અરે, સાહેબ! એક દિવસ તમે તમારી શાળામાંથી બહાર નીકળતા હતા. હું બહાર ઊભો હતો. તમારી નજર મારા ઉપર પડી. તેથી મને પણ તમારી સાથે વાત કરવાનું મન થયું. મેં પૂછ્યું હતું કે, મારે બેય હાથ નથી, તોય હું ભણી શકું? ત્યારે તમે મને કહેલું, સમાજમાં એવા તો ઘણા લોકો છે, કે જેને હાથ ન હોવા છતાં ભણ્યા પણ છે અને અનેક જાતની પ્રવૃત્તિઓ પણ કરે છે. તેઓ

હાથના બદલે પોતાના પગથી આવું કામ કરતા હોય છે. તું પણ કરી શકીશ! તમારી આ વાત મારા ગળે ઊતરી ગઈ. ત્યારે મને એમ થયું હતું કે મને સાચા ગુરુ મળી ગયા છે. એકલવ્યએ જેમ ગુરુ દ્રોણની મૂર્તિ સામે ધનુર્વિદ્યા શીખી લીધી હતી, તેમ હું પણ તમારી વાત યાદ રાખીને પગેથી કંઈક ને કંઈક પ્રવૃત્તિ કરવા લાગ્યો. તેમાંથી આ ચિત્રકામમાં ફાવટ આવી ગઈ. જે આજે તમે નજરે નિહાળી રહ્યા છો.”

મેં પૂછ્યું, “કેટલું ભણ્યો?”

તે બોલ્યો, “સાહેબ, ભણવા સાથે તો વેર રહ્યું. પણ તમારા પ્રોત્સાહનના શબ્દોએ મને મારી ગરીબીમાંથી બહાર નીકળવાનો રસ્તો દેખાડી દીધો. ચિત્રકામમાં ધ્યાન આપવા લાગ્યો અને તેમાં આગળ વધી ગયો. ખૂબ પ્રસિદ્ધિ મળી. મારા હાથની ગેરહાજરી મને કદી નડી નથી. મારાં મોટાભાગનાં કામ હું જાતે જ કરું છું. ચિત્રકામની ફાવટ તો એવી આવી ગઈ છે કે પગમાં પીંછી પકડીને અદ્ભુત દશ્યોને કાગળ ઉપર ઉતારી દઉં છું.”

જો, રેખા! તેની આવી વાત સાંભળીને મને વિચાર આવ્યો કે, માણસ શા માટે પોતાની શક્તિનો સદુપયોગ

નહિ કરતો હોય? પોતાની નાનકડી ખામીને પણ શા માટે સમાજ સામે હાંસીપાત્ર બનાવતો હશે? શું તેને પોતાના સ્વમાનની કોઈ કિંમત જ નહિ હોય? માનવશરીર મળ્યું છે તો આનંદ ઉઠાવવો જોઈએ. એક-એક પળને આનંદથી જીવવી જોઈએ. શા માટે સર્જનહારને ફરિયાદ કર્યા કરવી જોઈએ? ઊલટું, આપણે તો સર્જનહારનો આભાર માનવો જોઈએ, કે આવું તો આવું, માનવશરીર તો આપ્યું છે! શરીરની ખામીને કદી' આપણો નબળો વિચાર ન સ્પર્શવો જોઈએ. શરીરનાં જે અંગો છે, તેનો ભરપૂર ઉપયોગ કરીને નવું-નવું સર્જન કરતા રહેવું જોઈએ.

હા, રેખા! એક વાત એ પણ છે કે, આ ચંદુનાં માતા-પિતા તો ઝૂંપડપટ્ટીમાં રહેનારાં હતાં. ભીખ માગવાનું કામ પણ કરતાં હતાં. ચંદુ નાનો હશે ત્યારે તેની દિવ્યાંગતાનો લાભ એ લોકોએ ઉઠાવ્યો પણ હશે. પરંતુ જ્યારે ચંદુનું મન સમજણું થયું હશે ત્યારે તેમાં તેને કંઈક અજુગતું લાગ્યું હશે અને તે દિવસે કુદરતી મારી સાથે તેણે વાત કરી હશે! મેં તો માત્ર તેને ઉત્સાહના બે શબ્દો કહેલ. બે મિનિટથી વધુ કદાચ હું તેની પાસે ઊભો પણ નહિ રહ્યો હોઉં. બાકીની મહેનત તો આ ચંદુની જ હશે. છતાંયે તેણે

મને ગુરુનું સ્થાન આપ્યું. બે મિનિટના શિક્ષણનું આવડું મોટું માન? મારી પાસે તો કોઈ શબ્દો રહ્યા જ નહિ. બસ, મનમાં એટલું જ ગુંજ્યા કર્યું કે, ચંદુની જેમ દરેક માણસ સમજદાર બની જાય, તો કોઈએ કોઈના ઓશિયાળા ન રહેવું પડે.

આવી રીતે દરેક માણસ પોતાનું દુઃખ ભૂલીને જિંદગી જીવવા લાગશે, ત્યારે જગતમાં દુઃખ રહેશે જ નહિ.

★ ★ ★

સંદીપની સી.એ.ગીરી

એ, રેખા! તને યાદ છે? તું દવાખાનામાં દાખલ હતી અને હું કોઈ કામ માટે ઘરે આવ્યો હતો? તો લે, ત્યારની એક વાત કહું!

સવારનો સમય હતો. ત્યાં જ મોબાઈલની રીંગ રણકી. નંબર જોયો. વિદેશી લાગ્યો. અત્યારના સમયમાં છેતરપીંડીવાળાના ફોન ઘણા આવતા હોય છે. એટલે રીંગ વાગવા દીધી. થોડીવારમાં એ જ નંબર ઉપરથી ફરી ફોન આવ્યો. થયું, લે ને ઉપાડી લઉં. આપણે ક્યાં એની ચુંગાલમાં ફસાઈએ એમ છીએ!

ફોન ઉપાડ્યો. સામેથી અવાજ આવ્યો, “આઈ એમ કોલિંગ ફ્રોમ અમેરિકા.”

મેં તેને એટલેથી જ રોકીને કહ્યું, “એ ભાઈ! બકવું હોય તો ગુજરાતીમાં બક!”

હવે તે ગુજરાતીમાં બોલે છે, “હલ્લો રામોલિયાસર! હું સંદીપ બોલું છું.”

હું બોલ્યો, “હવે આવ્યો સીધી લાઈનમાં! પણ સંદીપ એટલે ક્યો સંદીપ?”

તેણે જવાબ આપ્યો, “સંદીપ હિંમતલાલ શાહ.”

હા, રેખા! મને યાદ આવી ગયું. આ સંદીપને બંને પગ અને એક હાથ નથી. જે એક હાથ છે તેનાથી તે મોટાભાગનું કાર્ય કરી લેતો. તે શાળાએ ક્યારેક જ આવતો. પરંતુ કુદરતી રીતે એ મારી પાસે આવવા આકર્ષાયો હતો અને ક્યારેક-ક્યારેક તેના પપ્પા સાથે આવીને મને શીખવવા માટે કહેતો. હું વળી થોડું માર્ગદર્શન આપી દેતો અને તે રાજી થઈ જતો. બાકી બધા વિષય તેને ફાવે, પણ ગણિત સાથે દુશ્મનાવટ. ગમે તેટલું સમજાવું તોયે ગણિત તેના મગજમાં ન ઊતરે. છતાં તે નિરાશ નહોતો થયો.

ઘીમે-ઘીમે થોડું તો શીખી જ લીધું. જ્યારે પણ મારી પાસે આવે, નિરાંત તો હોય જ નહિ! હું તેને ખુરશી ઉપર બેસવાનું કહું તો એક હાથનો ટેકો લઈને ફટ દઈને ચડી જાય. એના શરીરમાં જે અંગોની ગેરહાજરી છે એને તો એ ધ્યાનમાં જ ન લેતો. એ ગેરહાજરી પોતાની ક્રિયાઓમાં આડી આવવા જ ન દેતો. ત્યારે મારા મનમાં થયું કે આ છોકરો આટલો જ ઉત્સાહી રહેશે તો જરૂર આગળ વધશે.

ફોનમાં અમેરિકાનું નામ સાંભળીને મને થયું કે, દિવ્યાંગ સંદીપ અમેરિકા કઈ રીતે પહોંચી ગયો હશે? મેં પૂછ્યું, “પણ તું અમેરિકામાં?”

તે કહે, “હા, હું અમેરિકામાં છું.”

ફરી પૂછ્યું, “ત્યાં શું કરશ?”

તે બોલ્યો, “ઘણી પેઢીઓનું નામું લખું છું.”

તે નામું બોલ્યો ને મારાથી ઊંચા અવાજે પૂછાય ગયું, “તું, અને નામું?”

અને પછી અમારા વચ્ચે આવો સંવાદ થયો :

“હા, હું અહીં નામું જ લખવાનું કામ કરું છું.”

“પણ તું તો ગણિતનો દુશ્મન હતો ને?”

“તમારી કૃપાથી મિત્ર બની ગયો.”

“કઈ રીતે?”

“તમે જ એક વખત કહ્યું હતું કે, અઘરો વિષય કહો તો પણ ગણિત, અને સહેલો વિષય કહો તો પણ ગણિત. ગણિતમાં કંઈ ગોખવાનું હોય જ નહિ. ગણિતને તમે સમજવા લાગો, એટલે ગણિત સહેલું લાગશે. ન સમજે તેને અઘરું લાગે. ગણિતને સમજશો એટલે આપમેળે આવડવા લાગશે. જરૂર છે ગણિત પ્રત્યે દષ્ટિ બદલવાની.”

ને રેખા! એક દિવસ મેં એને કહ્યું પણ હતું, “સંદીપ! તારે બધાં કામ એક હાથે જ કરવાનાં છે. એટલે તું ગણિતમાં ધ્યાન આપ! નામા જેવું કામ કરીશ તો તેમાં એક હાથથી બહુ વાંધો નહિ આવે. તારી સુખી જિંદગી માટે બીજી બાબતોમાં જેટલું વધારે ધ્યાન આપશ, એટલું ગણિતમાં પણ આપવા લાગી જા!”

ફરી મેં સંદીપને પૂછ્યું, “તો શું તં ગણિતને સમજવાની રીત અજમાવી હતી?”

તે બોલ્યો, “હા. મારું નામ હાઈસ્કૂલમાં ગયું. શાળાએ તો હું ન જતો, પણ ઘરે બેસીને મનમાં વિચાર

આવ્યો કે, સાહેબ કહેતા હતા તે સાચું હશે? પછી હું દાખલાની રકમ જોઈને તેના વિશે ખૂબ વિચારવા લાગતો. તે રકમ સમજતો થયો અને પછી ગણિત મારા માટે સરળ બની ગયું. પછી તો આગળ ભણ્યો અને ગણિત સાથે મિત્રતા કરવાનું મન થયું. વચ્ચે કોમ્પ્યુટર વગેરેનો કોર્ષ કર્યો. એક હાથે કોમ્પ્યુટર પણ સારી રીતે ચલાવી શકું છું. પણ ગણિતની મિત્રતા છોડવાનું મન ન થયું. એટલે સી.એ. બનવાનું નક્કી કર્યું અને ગણિત સાથેની મિત્રતાએ મને સી.એ. બનાવી પણ દીધો. મારી વિકલાંગતા ઉપર દયા રાખીને નહિ, પરંતુ મારા કામને લીધે અમેરિકાની એક પેઢીમાં નોકરી મળી ગઈ અને અહીં આવી બીજી પેઢીઓનું કામ પણ મળી ગયું. આ રીતે ગણિતની મિત્રતાથી ખૂબ લાભ થયો અને ખૂબ આનંદ છે.”

મેં પૂછ્યું, “પણ તારાં અંગોની ખામી તને ક્યારેય ન નડી? તને એ ખામીનું દુઃખ ક્યારેય ન લાગ્યું?”

તે કહે, “સાહેબ! બિલોરી કાચ તો જોયો છેને? એ કાચથી નાની ગરોળીને જોઈએ, તો તે પણ મગર જેવડી મોટી દેખાશે! દુઃખનું પણ એવું જ છે. એને જેટલું ઝીણવટથી જુવો, એટલું એ મોટું દેખાવા લાગે. સાચી સમજ તો એ જ છે

કે, દુઃખને ભૂલી જવું જોઈએ અને મનમાં હિંમત રાખવી જોઈએ. આટલું કરશું તો ક્યારેય દુઃખ આડું નડવાનું નથી.”

હું બોલ્યો, “વાહ, સંદીપ વાહ! તેં તો મારી વાતને ચાર ચાંદ લગાવી દીધા! દરેક માનવીએ આ વાત સમજવાની જરૂર છે. જે સમજે છે તેને ફાયદો થાય જ છે.”

ને રેખા! પછી ફોન પરની વાત પૂરી કરીને હું દવાખાને આવ્યો. મનમાં નક્કી કર્યું કે તારા મનમાં જે ભયની પીડા છે, એ પહેલા દૂર કરવી છે. એટલે શરીરની પીડા તો પૂંછડી દબાવીને ભાગશે.

★ ★ ★

ઉર્મિલાનો ઉત્સાહ

એ, રેખા! તને તો ખબર જ છે કે, તારે પગની તકલીફ થઈ એટલે શાકભાજી વગેરે લેવાની જવાબદારી મારા ઉપર આવી ગઈ! પણ મને એક વાતનો આનંદ થયો કે, આ માર્કેટમાં પણ મને બોધ આપનાર કોઈ મળી ગયું. જેનાથી મને ઘણું શીખવા મળી ગયું.

આવી જ રીતે એક દિવસ માર્કેટમાં શાકભાજી લેવા જવાનું થયું. જુદા-જુદા અવાજો આવી રહ્યા હતા:

“હાલો...! બટેટાં ૨૦નાં કિલો, ટમેટાં ૩૦નાં કિલો, ચોળી ૫૦ની કિલો!” આવું-આવું ઘણું બધું. મેં પણ થોડી

ખરીદી કરી. થોડો હરખાતો હતો, કે મેં આજે ભાવ ઓછા કરાવીને ખરીદી કરી. પણ એ હરખ વધુ વખત ન ટક્યો.

હવે હું ઘેર જવા માટે નીકળ્યો. ત્યાં એક જગ્યાએ વધારે ભીડ જોવા મળી. સાથે-સાથે અવાજ પણ સંભળાતો હતો : “બટેટાં બારનાં કિલો, ટમેટાં ત્રેવીસનાં કિલો, ચોળી ચોત્રીસની કિલો!” હું ચમક્યો. મેં ભાવ ઘટાડીને લીધેલી વસ્તુ અહીં તો એ કરતા પણ સસ્તી? કઈ રીતે? પેલા લોકો તો કહેતા હતા કે, હવે આનાથી ઓછામાં પોસાય એમ જ નથી, તો અહીં આમ કેમ? હવે શાક લેવાનું તો નહોતું! છતાં ખાતરી કરવાનું મન થયું. શિક્ષક ખરોને! કદાચ વાસી હશે એવું વિચાર્યું. જઈને જોયું. પણ એકદમ તાજાં શાકભાજી! છતાં ભાવ ઓછો! શું બીજા છેતરવાનું કામ જ કરે છે!

અને પછી તો રેખા! હું ભીડમાં ઊભો રહ્યો. શાક વેંચનાર તરફ જોયું. તરત જ મારું ધ્યાન તેની બાજુમાં પડ્યું. તેની બાજુમાં કાંબઘોડી પડી હતી. મને સમજાય ગયું કે પગ નહિ હોય. હા, એવું જ હતું. તેનો એક પગ અડધો હોય એવું લાગ્યું. આવું નિરીક્ષણ કરીને હું બોલ્યો : “બેન! તમે આ શાકભાજી આટલાં સસ્તાં કેમ વેંચી શકો છો? માર્કેટમાં તો ક્યાંય આટલો ઓછો ભાવ નથી.”

તેણે ઊંચું જોયું. પછી કહે, “મારે મારા ત્રણ અપંગ છોકરાને નભાવવા છે, સાહેબ!”

રેખા! મને તો આંચકો લાગ્યો. હું ચમક્યો. પોતે પણ અપંગ અને ત્રણ છોકરા, ને ત્રણેય અપંગ! કુદરત આટલી કૂર! મારાથી પૂછાય ગયું, “ત્રણેય અપંગ? આ શું કહો છો, બેન!”

તે કહે, “મને બેન કે તમે ન કહો, સાહેબ!”

મેં કહ્યું, “અજાણ્યાને તું ન કહેવાય.”

તે કહે, “હું અજાણી નથી.”

મેં કહ્યું, “કઈ રીતે?”

શાક લેવાવાળાને એકબાજુ રાખીને મંડી ગઈ બોલવા, “અરે, રામોલિયાસાહેબ! તમે તો મારા ગુરુજી છો! હું તમારા પાસે ભણતી. મારું નામ ઉર્મિલા. તમે તો સાહેબ છો! અમારા જેવા તમને યાદ ક્યાંથી હોય?”

મને યાદ આવ્યું. તે નાની હતી ત્યારેય ઉત્સાહ તો અત્યારના જેવો જ હતો. એક પગ અડધો જ હતો. છતાંયે બે હાથ અને એક પગથી સટાસટ ચાલતી અને દાદરો પણ ચડી જતી. કદાચ બેય પગવાળા દાદરો ચડવામાં થાકે, પણ

આ ઉર્મિલા નહિ! શાળામાંથી પ્રવાસનું આયોજન કર્યું હતું, તો તેમાં પણ આવી હતી. અમને થોડો સંકોચ થતો હતો, પણ તેણે તો હઠ જ પકડી હતી. પ્રવાસદરમિયાન ક્યાંય અમારે તેનું વિશેષ ધ્યાન રાખવું પડ્યું હોય એવું નહોતું બન્યું.

એ, રેખા! જ્યાં હું આવું યાદ કરતો હતો, ત્યાં તો એ ફરી બોલવા લાગી, “હા, સાહેબ! હું સાત ધોરણ ભણી. થોડાં વરસમાં મારું લગ્ન થયું. બેલડાના બે દીકરા થયા. પણ બેય અપંગ. મારા ઘણીને આ ખબર પડી. એ થોડો પાણીપોચો! એટલે આ આઘાતમાં એનેય પક્ષઘાતનો હુમલો આવી ગયો. એમાંથી એ બચી તો ગયો, પણ અપંગ થઈ ગયો. સાવ છોકરા જેવો. એટલે એ સહિત હું ત્રણ છોકરા ગણું છું.”

આટલું બોલ્યા પછી જરા અટકી. મારાથી નિ:સાસો નખાય ગયો. દિલ જાણે દુ:ખતું હતું. કુદરત પણ કેવો ખેલ કરે છે? ઘરમાં ચાર સભ્યો અને ચારેયની દશા આવી? મને આંચકો લાગ્યો હતો, પણ પોતાની અને ઘરના સભ્યોની દિવ્યાંગતાની તો તેને જાણે અસર જ નહોતી. એનું મન તો મારી સાથે વાત કરવા જ ઉત્સુક હતું. એટલે હું કંઈ કહું એ

પહેલા તો એ ફરી બોલવા લાગી, “હા, સાહેબ! તમે ભણાવતાં-ભણાવતાં અલકમલકની વાતો કરતા. મને ભણવામાં તો રસ નહોતો, પણ તમારી વાતોમાં મજા આવતી. એક વખત તમે કહેલને કે, ‘ભીખ સૌથી ભૂંડી છે અને જે પ્રામાણિકતાથી કમાણી કરે છે, તેને ભગવાન પણ મદદ કરે છે.’ જુવો સાહેબ! હું ઓછો ભાવ રાખું છું, તો પણ તેમાંથી નફો મળે છે. ખોટી રીતે કોઈને છેતરતી નથી. એટલે જાણે ભગવાન મદદ કરે છે અને મારું ઘર ચાલ્યા કરે છે.”

મેં પૂછ્યું, “ઘરમાં તમે ચારેય તકલીફવાળા છો, છતાંયે આટલો ઉત્સાહ તારામાં કઈ રીતે રહે છે?”

તે કહે, “અરે, સાહેબ! એમાં તકલીફ શેની? કુદરતે જે શરીર આપ્યું છે એની સાથે જીવી લેવામાં જ મજા છે. આ શરીરને આપણે જેવું રાખીએ એવું રહે. એને તમે નકામું બનાવી દો, તો તે નકામું બની જશે! તો પછી શા માટે એવો હલકો વિચાર કરવો? અમે તો કિંદાદિલીથી જીવીએ છીએ. એ ત્રણેયને મારા કરતાં થોડી વધારે તકલીફ છે. એટલે ઘરે રહીને થાય એવું કામ કર્યા કરે. મારી આ દશાને કે મારા ત્રણ અપંગને આગળ ધરીને ભીખ નથી માગતી, સાહેબ! મને કોઈ દુઃખ નથી. સુખીથી જિંદગી જીવું છું, સાહેબ!”

હું બોલ્યો, “અમારા પ્રત્યેની તારી નિષ્ઠાને અને તારી ઝિંદાદિલીને હું વંદન કરું છું, ઊર્મિલા!”

અને રેખા! પછી તો હું ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો. પણ મન વધુ આગળ ભાગ્યું. તેમાં વિચારોનાં મોજાં ઉછળવા લાગ્યાં. લોકો કેમ નાનકડા દુઃખને પણ મોટું સ્વરૂપ આપતા હશે? કેમ એવા લોકોમાં ઝિંદાદિલીનો અભાવ જોવા મળતો હશે? દરેક માણસ આ ઊર્મિલાની જેમ જીવે તો પરવશ બનવું જ ન પડે.

★ ★ ★

કમલની કારીગરી

એ, રેખા! માણસ ઘારે તો ગમે તેવું અઘરું કામ પણ કરી શકે છે, એ બાબતની વાત મારે તને કરવી છે.

એક વખત રસ્તામાં મારી ગાડી ખરાબ થઈ ગઈ. ચાલતાં-ચાલતાં અટકી ગઈ. ચાલુ કરવા ઘણી કોશિશ કરી, પણ સફળતા ન મળી. બધી બાબતમાં આપણું ન ચાલતું હોયને! એમ ગાડી પાસે પણ મારું કંઈ ન ચાલ્યું.

હવે જે ગાડી રોજ મને ખેંચી જતી, આજ એને ખેંચીને હું ચાલ્યો. આવી ટેવ ન હોય, એટલે થાક લાગવા માંડ્યો. થોડું ચાલ્યો, ત્યાં એક યુવાન મારી પાસે આવીને

ઊભો રહી ગયો.

તે બોલ્યો, “શું થયું?”

મેં તેની સામે જોયું. તેને એક હાથ નહોતો. પછી મેં તેને કહ્યું, “આ બંધ પડી ગઈ છે.”

તે કહે, “ચાલો મારી સાથે. તમારી ગાડી ચાલુ થઈ જશે.”

હું તો હજી એમ વિચારતો રહ્યો કે, આને તો હાથ પણ એક છે ને શું ગાડી ચાલુ કરશે! ત્યાં તો તેણે મારા હાથમાંથી ગાડી લઈ લીધી અને એક હાથે દોરવા લાગ્યો. અજાણ્યો હતો, એટલે શંકા-કુશંકા થયા કરે. પણ એ સિવાય છૂટકો પણ નહોતો.

હું બોલ્યો, “ચોકને કરંટ મળતો નહિ હોય.”

તે કહે, “ઈ તમને ખબર ન પડે.”

મેં કહ્યું, “એન્જિનમાં કચરો આવી ગયો હશે.”

તે કહે, “ઈ તમને ખબર ન પડે.”

બે વખત આવું સાંભળીને મને ઝબકારો થયો. ત્યાં સુધીમાં એક ગેરેજ આવી ગયું. ત્યાં એક હાથ અને પગનો

ઉપયોગ કરીને તરત ગાડી ખોલીને તે જોવા લાગ્યો. પણ મારાથી રહેવાયું નહિ. એટલે પૂછ્યું, “તારું નામ કમલ છે?”

તે હકારમાં ડોકું હલાવીને કામમાં પરોવાયેલો રહ્યો. મને બધું યાદ આવી ગયું. તેનું નામ કમલસિંહ મનુભા ઝાલા. આ કમલ નાનપણથી ભણવાને બદલે બીજા રસ્તે વધુ ધ્યાન આપતો. ક્યારેક હું કોઈ પત્રકોનું કામ કરતો હોવ ત્યારે આવીને પૂછતો, “શું કરો છો?” એટલે હું એને જવાબ આપતો, “ઈ તને ખબર ન પડે.” આ કમલ ભણવામાં તો ઠીક, પણ અન્ય કામગીરીમાં સતત આગળ રહે. પોતાના એક હાથથી ગમેતેવું જોખમી કામ કરવા પણ એ તૈયાર રહેતો.

હા, રેખા! મને તો ત્યારે એ જ નહોતું સમજાતું કે, આવું જોમ આ લોકોમાં આવતું ક્યાંથી હશે? શું સર્જનહાર એક અંગ છીનવીને તે અંગની શક્તિ અન્ય અંગમાં ભરી દેતો હશે! જે હોય તે! પણ આ કમલનો ઉત્સાહ તો જોરદાર જ રહેતો. એક દિવસ મેં કહ્યું હતું, “કમલ! હું જાણું છું, ભણવું તારા માટે અઘરું છે. પણ તું બરાબર વાંચતા-લખતા શીખી જા અને તારામાં રીપેરીંગ બાબતની આવડત ખૂબ

સારી છે. એટલે મોટો થઈને ગેરેજ કરીશ તો ખૂબ સારું ચાલશે.” ત્યારે તો તેણે મારો હાથ પકડી લીધો અને કંઈ બોલ્યા વગર થોડીવાર ઊભો રહ્યો અને પછી જતો રહ્યો.

હું હજી આવા વિચારમાં હતો અને તે ગાડી રીપેર કરવામાં લાગ્યો હતો. એક હાથ અને પગનો ઉપયોગ એ એવી રીતે તો કરતો હતો કે હું તો જોતો જ રહ્યો. થોડીવારમાં તો તેણે ગાડી ચાલુ પણ કરી દીધી.

મેં કહ્યું, “વાહ, ભાઈ! તું તો બહુ મોટો કારીગર બની ગયો ને!”

તે કહે, “તેનું બીજ તમે વાવ્યું હતું.”

હું બોલ્યો, “તને મારી વાત યાદ હતી?”

તે બોલ્યો, “હા, બરાબર યાદ છે. તમારી વાતથી મને ઝનૂન આવી ગયું હતું. હાઈસ્કૂલમાં ભણવા તો ન ગયો, પણ ટ્યુશનમાં જઈને ગુજરાતી, અને અંગ્રેજી પણ, વાંચતાં-લખતાં શીખી લીધું. તમે શિક્ષણનું મહત્ત્વ સમજાવતા તે ધીમે-ધીમે મને સમજાયું. આજે ગમેતેવી ગાડી રીપેર કરી શકું છું. આઠ જગ્યાએ મારાં ગેરેજ છે. બધે કારીગરો રાખી દીધા છે. મારે તો મારી જરૂર પડે ત્યાં જ

જવાનું રહે. બાકી જલ્સા છે, રામોલિયાસાહેબ!” આટલું બોલીને તે મને પગે લાગ્યો અને બોલ્યો, “લ્યો, ત્યારે આ ગાડી રીપેરીંગ કરવાના ચાર્જરૂપે આશીર્વાદ આપો!”

મેં કહ્યું, “અરે, પાગલ! આશીર્વાદ કંઈ ચાર્જમાં ન અપાય! તારો ચાર્જ જે થતો હોય તે લઈ લેજે. શિક્ષકોના આશીર્વાદ તો સદાયે વિદ્યાર્થીઓ સાથે હોય જ! પણ મને એક વાત કહે કે, એક હાથે પણ તેં આવી નિપુણતા કઈ રીતે મેળવી લીધી?”

તે કહે, “એમાં શું છે સાહેબ! મોટા થઈને કંઈક કામ તો કરવું જ પડે. ભણવું ગમતું નહિ, એટલે નોકરી મળવાની તો કોઈ આશા હતી નહિ! વળી તમે કારીગર તરીકે તો મને સ્વીકાર્યો જ હતો. મેં એ કારીગરી સ્વીકારી લીધી. શરૂઆતમાં ગાડીને ખોલવામાં તકલીફ રહેતી, પણ પછી ફાવી ગયું. અને સાહેબ! એક બીજી વાત પણ કહી દઉં. હાલમાં મારા ગેરેજમાં મારી જેમ કોઈ હાથ વગરના, કે કોઈ પગ વગરના ઘણા કારીગરો છે. બધાને મેં શીખવી દીધું છે અને મહેનત કરીને આનંદથી પોતાની જિંદગી વિતાવે છે. કોઈને કોઈ પાસે હાથ લંબાવવો પડતો નથી. તમે જ કહો સાહેબ! એકાદ અંગ ન હોય, તો કોઈના આધારે

થોડું રહેવાય?”

રેખા! કમલના આ પ્રશ્નએ મને વિચારતો કરી મૂક્યો. એ સાચો હતો. પણ બધા કમલની જેમ વિચારે તો ને! બીજા વિચારે, કે ન વિચારે. આપણે તો માનવજીવનરૂપે મળેલી એકોએક પળને જીવી લેવી જોઈએ. રડીને જીવશું, તો પણ જીવાશે અને આનંદથી જીવશું, તો પણ જીવાશે! તો શા માટે આનંદથી જીવન પસાર ન કરીએ?

★ ★ ★

સમાપન

હા, રેખા! સમાજમાં આવા તો અનેક હીરલાઓ પડ્યા છે. અહીં તો મને જેની ખબર છે અને જે મારી નજીકમાં રહેલા છે, એવા હીરલાઓની જ વાત કરી છે. આ હીરલાઓ આપણને શીખવી જાય છે કે, દુઃખને પંપાળશું, તો દુઃખ વધશે. દુઃખને ભગાડશું, તો ઊભી પૂંછડીએ ભાગશે.

એટલે સુખી રહેવાનો સૌથી સરળ રસ્તો દુઃખને દૂર રાખવું એ છે. દુઃખ ઘણી રીતે આવે છે. ક્યારેક ઈચ્છા મુજબ ન થાય એનું દુઃખ થાય, તો ક્યારેક કંઈક ન મળે તો એનું દુઃખ થાય. શાસ્ત્રોમાં કહેવાયું છે કે, 'જેની ફરિયાદ સૌથી

ઓછી, એ સૌથી સુખી.' આ ફરિયાદો કરાવે છે કોણ?
આપણું મન જ ને! જેમ ઘોડાને ચલાવવા માટે લગામ
રાખવી પડે છે, તેમ આપણા મનને પણ લગામ રાખીને
ચલાવીએ તો દુઃખ લાગશે નહિ!

બિમારી તો મહેમાન બનીને આવતી હોય છે. કેટલો
સમય રહેવાની હોય? મહેમાનથી કોઈ ડરે ખરું? થોડા
સમયમાં તો એ ચાલ્યા જવાના હોય. એમ બિમારી પણ
થોડા સમયમાં ચાલી જાય છે.

તો રેખા! આપણે તો ઉત્સાહભરી જિંદગી જ જીવવી
છે હો!

★ ★ ★

